

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ: ЧИННИКИ, МОДЕЛІ, ХАРАКТЕРИСТИКИ

Аналізуються різні моделі трансформації політичних еліт у пострадянських країнах – зміни потоків; політичного капіталізму; бунту економічних еліт, або пробудження регіональних еліт; ролі контреліти. Показано їх спільні положення, пізнавальні можливості та основні недоліки. Висвітлено основні групи характеристик політичних еліт у динаміці їх трансформації: механізм рекрутування; структура та склад еліт; внутрішньоелітні стосунки та відносини між елітами та суспільством у цілому. Доведено, що пострадянські еліти за структурою, механізмами формування та характером функціонування, комунікації із суспільством не наблизилися до західних стандартів щодо життєздатної демократичної моделі.

Ключові слова: еліта, трансформація, демократія, капіталізм, політична партія, олігархія.

Drobotun Dmytro. Transformation of Political Elites: Factors, Models, Characteristics

Different models of the transformation of political elites in post-Soviet countries are analyzed – change of flows; political capitalism; revolt of economic elites, or awakening of regional elites; the role of counter-elites. Their general provisions, cognitive possibilities and main drawbacks are shown. The main groups of characteristics of political elites in the dynamics of their transformation are highlighted: mechanism of recruitment; structure and composition of elites; intra-elite relations and relations between elites and society as a whole. It is proved that the post-Soviet elites in terms of structure, mechanisms of formation and the nature of functioning and communication with the society are not closer to the Western standards of a viable democratic model.

Key words: elite, transformation, democracy, capitalism, political party, oligarchy.

У сучасних елітологічних дослідженнях одне із центральних місць посідає проблематика трансформації політичних еліт у контексті модернізаційних процесів, і зокрема в перехідних суспіль-

ствах. Цим питанням присвячено чимало праць українських [1] і зарубіжних [2] науковців. Особливої уваги потребує малодосліджена проблема концептуалізації впливу різних моделей суспільної трансформації на зміни в конфігураціях політичної влади та позиціонуванні політичних еліт. З огляду на це в даній статті розглядатимуться деякі аспекти проблеми та визначатимуться умови, чинники, основні моделі трансформації політичних еліт у контексті політичних процесів у пострадянських країнах.

Основне питання, яке постає перед дослідником вищеозначених процесів, – які якісні зміни відбулися в середовищі політичних еліт та чи виникли справді нові еліти в результаті суспільних трансформацій у перехідних, транзитних країнах? У пошуках обґрунтованих відповідей на ці питання дослідники розділилися на дві групи. До першої можна віднести прихильників своєрідної якісної оцінки змін: а) кардинальні, революційні суспільні перетворення і відповідна зміна еліт мають революційний характер; б) суспільні перетворення не мали революційного характеру і політичні еліти просто «перекрашувалися», не змінивши своєї соціальної суті та ідеологічних уподобань. До другої групи належать учені, які зосередилися на співвідношенні ролі партійно-політичної та управлінсько-господарської еліт у суспільних трансформаціях та динаміці перетворень у середовищі пострадянської еліти.

За всієї різноманітності наукових підходів і концептуальних побудов у даному питанні спільною відправною позицією можна вважати визнання незавершеності, неоднозначності та нелінійності суспільних трансформацій і відповідно перманентного характеру змін у елітних групах. При цьому відзначаються взаємозумовленість і взаємодетермінація процесів, що відбуваються у суспільстві та елітосередовищі. Така позиція стала основою обґрунтування декількох дослідницьких моделей трансформації еліт та формування концептуальних парадигм (концепти клану, позиційний, дискурсивний тощо).

У **моделі зміни потоків** трансформація постає як послідовна зміна декількох хвиль у середовищі правлячої еліти. На кожному етапі трансформації попередня хвиля «виносить наверх», на керівні щаблі нову, наступну, яка, в свою чергу, «накриває» тих, хто її висунув. Наприклад, «сталінську» тоталітарну еліту змінює і «накриває» псевдodemократична «хрущовська», її змінює

«брежнєвська» авторитарна, господарська, яку «накриває» «горбачовська», також псевдodemократична. Остання в Росії висуває «єльцинську», реформаторсько-непослідовну; в Україні – «кравчуківсько-кучмівську», послідовно руйнівну й зрадницьку щодо утвердження державного суверенітету та національних інтересів; в Грузії – «шеварнадзівську», послідовно авторитарну, корумповану, в Азербайджані – «алієвську», довговічно-тоталітарно-авторитарну, в країнах Середньої Азії послідовно тоталітарну і лише в країнах Балтії – справді демократичну й національно-орієнтовану.

На пострадянському просторі в перше десятиліття утвердження національної державності в колишніх соціалістичних республіках у правлячій еліті переважали (в демографічно-соціальному зрізі) «батьки» й «діди». Тому в елітологічних варіантах моделі зміни потоків з'явилася геронтологічна складова. Відповідно до загальноприйнятого розуміння політичної еліти мудрі, досвідчені лідери стабілізують суспільство, а тому в постреволюційний період вони є запобіжником руйнації системи та соціального хаосу. Коли еліта міцно сидить у своїх керівних кріслах, молодь («діти» й онуки) прагне порушити звичну стабільність, відвойовувати своє «місце під сонцем», виступати проти геронтократії («дідів»). Виникає загроза системі й посилюються руйнівні процеси, зокрема у державному управлінні. Проте криза старих управлінських підходів не обов'язково закінчується появою нових, альтернативних. Адже «сини», не маючи досвіду й достатньої політичної волі для кардинальних перетворень, фактично утверджуються як нова еліта «перефарбованими» методами старої еліти (бюрократизація, авторитарні схеми прийняття політичних і управлінських рішень, невід'ємною складовою яких є корупція тощо). Легітимізація нової еліти через вибори швидко змінюється втратою суспільної довіри через нереформовані політичні інститути й весь державний механізм. Посилюється загальна дестабілізація політичної системи, підбурювана контрелітою, маргінальними «ображеними» групами. В результаті «сини» поступаються «онукам» – сорокарічним із навколоелітних груп. Вони мають високі амбіції, сучасний рівень освіти, сповідують «нові» цінності, працездатні й рішучі. Проте цього виявляється замало для подолання інерційності в суспільно-політичному організмі, глибоко ураженому корупцією. Ця хвиля може довго не втриматися, зокрема в українських реаліях.

Описана модель зміни потоків виявляється когнітивно продуктивною лише для аналізу політичних процесів усередині еліт і залишає поза увагою дослідника соціально-економічну детермінанту суспільних трансформацій. Еліта залишається своєрідною «річчю в собі», структурно і системно цілісною. У цьому вбачаємо обмежені можливості даної моделі у комплексному дослідженні трансформації сучасних політичних еліт.

Найбільш поширена у політичній науці, зокрема елітології, **модель «політичного капіталізму»**. Вона базується на уявленнях про те, у перехідних суспільствах (ми беремо за основу аналізу пострадянські країни) відбувається трансформація правлячої за радянської доби еліти в сучасну політико-економічну верхівку, «правлячий клас», що конвертував політичний капітал в економічний. Використовуючи легко здобуту політичну владу без революцій і суспільних потрясінь (Росія, Україна, Білорусь, Закавказькі й середньоазійські пострадянські країни), політична номенклатура першою опанувала механізми приватизації («прихвизації») державної власності через механізми інфляції, дефолтів тощо. За відсутності інституту люстрації (крім країн Балтії), внаслідок чітко продуманих, спланованих і взаємно скоординованих (під диктовку Кремля) дій «колишні» комуністи й комсомольці, навіть не виходячи із своїх керівних кабінетів та насіджених теплих крісел, стали власниками колосальних ресурсів і активів. Утворилася політико-фінансова номенклатура, яка встановила фактичну монополію в політичній та економічній сферах, заповнила нові політичні інститути, оголосила себе виразником національних інтересів і промоутером усіх суспільних перетворень. Послідовний обмін влади на власність (привласнення партійних, громадських коштів, створення малих і спільних підприємств, перетворення міністерств і відомств на концерни й холдинги, державних банків на комерційні, приватизація прибуткових державних підприємств тощо) та конвертація власності у владу (шляхом купівлі-продажу керівних посад у центральних та регіональних органах державної влади та органах місцевого самоврядування) – ці процеси відбувалися паралельно й одночасно. В результаті сформувався правлячий клас, олігархічний і корумпований за своєю суттю. Клас політиків-управлінців став класом політиків-капіталістів – власників усіх ресурсів: політичних, економічних, фінансових, за винятком соці-

альних. Саме останній вид ресурсів не міг бути капіталізований, адже соціальний капітал розвивається за іншими законами, не придатними для «щеплення» фінансовим впливом. Тому домінування в моделі політичного капіталізму економічного фактора робить її вразливою, не за всіма параметрами ефективною в поясненні взаємної детермінації та залежності економічної потуги країни і політичної влади, в розумінні особливостей суспільної свідомості, нелінійності та подекуди стихійності розвитку соціальних, етнонаціональних процесів.

Модель третя: бунт економічних еліт, або пробудження регіональних еліт. Ця модель вибудовувалася як відповідь на нову політичну реальність: хвиля демократизації вихлюпнула на політичну поверхню уламки старої економічної еліти – господарників, які були обділені при роздачі великого «державного пирога». Вихідне положення моделі: пострадянську партійно-господарську номенклатуру становили дві великі групи – партійні працівники і господарники-управлінці, які, хоч і не були структурно відділені (становили моноліт влади), проте мали суперечності й «тертя» щодо питань управління й розпорядження майном, особливо в регіонах. «Перебудова» – це бунт господарників (так званих «червоних директорів»), економічних еліт, які вимагали зміни політичних позицій і розкріпачення своєї діяльності. В політичній риторичі це «більша самостійність регіонів», «самоокупність підприємств», «підтримка місцевих ініціатив» тощо. Партійна еліта розкололася, частина приєдналася до господарників, вбачаючи за краще для себе «бути першим на селі, ніж останнім у місті». Внаслідок зрощення «реформаторських» фрагментів номенклатури відбулося формування сучасних елітних груп, що являють собою певний сплав колишніх «міцних господарників» і партійних регіональних еліт. В Україні, наприклад, чітко окреслилися групи інтересів (бізнесових), які почали лобіювати в парламенті корупціогенні законопроекти, а Партія регіонів невдовзі стала правлячою, «накривши» своєю «хвилею» весь політичний простір країни (агресивна більшість у парламенті, президент – із «донецьких», бандитів-бізнесменів). Так сформувався потужний блок («третя сила») політично-прагматичних лідерів та регіональної еліти.

Включення до зазначеної моделі регіонального аспекта можна вважати її сильним місцем. Проте цей аспект переважив інші, в

тому числі соціальні й етнонаціональні, що було її слабким місцем.

Модель четверта: роль контреліти. В ній дістали відображення публічні й соціальні моменти в політичних процесах. Прихильники цієї моделі вважають, що управлінсько-господарська еліта у боротьбі проти «партократів» за владу використала так звану «контреліту» – культурну та науково-технічну інтелігенцію, маргінальні верстви. Так прийшла до влади «нова еліта»: економічні еліти плюс номенклатура другого і третього ешелонів, утворивши своєрідний сплав, олігархічний анклав. Проте з часом значна частина «контреліти» була винесена на узбіччя політичного життя. Дістатися влади було, як виявилось, легше, ніж її утримати. Тому замість номенклатурного кадрового «резерву» (що існував за радянських часів) сучасні політичні еліти змушені формувати власний кадровий «резервуар», аби виключити можливість подальшого проникнення до елітосередовища маргінальних верств. Відтак відновлюється пріоритетність «професійної кар'єри» (послідовне проходження шаблями службової драбинки) замість «соціальної кар'єри» (в процесі послідовного сходження шаблями відбувається неодноразова зміна видів діяльності. Наприклад, сьогодні ти фотограф, завтра народний депутат, а післязавтра мер великого міста чи президент). У новій еліті зберігаються вади старих еліт («дідів»): соціальні привілеї і відособленість від суспільства, що трансформувалися в стійкі бізнесові й олігархічні клани та непрохідну прірву в доходах, тотальну бідність населення. Замкненість еліти може змінитися її руйнацією як ізсередини, так ззовні, й коло замкнеться. А трансформація може стати ходінням по колу.

У кожній із розглянутих моделей трансформації політичних еліт закладені важливі структурні елементи, динамічні взаємозв'язки, функціональні ролі й, як результат, суттєві характеристики політичних еліт на певних етапах їх пострадянської трансформації. Ці моделі дають певну уяву про ті процеси, які відбуваються в елітосередовищі на певному етапі трансформації, зумовленому змінами в політико-правовій системі суспільства. Проте жодна із них не охоплює явища в цілому. Як показано вище, у цих моделях певний елемент чи аспект явища починає домінувати в аналізі, витісняючи інші й не менш важливі, створюючи невинуваті та небажані у системному дослідженні перекося. Це свідчить про те,

що універсальної моделі, яка б давала повну і всебічну картину трансформаційних процесів у елітосередовищі, поки що годі очікувати. Принаймні можна користатися частково кожною із наведених моделей для характеристики лише певних змін і закономірностей, закладаючи окремі евристичні парадигми у пізнання даного явища. Синергійні дослідницькі ефекти можна очікувати за умови толерантного сприйняття різних і навіть, на перший погляд, протилежних позицій і точок зору.

В наведених моделях можна простежити певні спільні положення. По-перше, для нових пострадянських еліт багато в чому характерні ознаки старих (номенклатури): відсутність динамізму, замкненість, закритість структури; відсутність внутрішньої рухливості, переважання вертикальної мобільності; внутрішньокланова монолітність. По-друге, нові еліти справді нові за кадровим, персональним складом, проте помітна тенденція до реконструкції монолітності. По-третє, у кожній із розглянутих моделей певною мірою «схоплені» дослідницькою увагою важливі функціональні зв'язки, структурні елементи, динамічні залежності, проте вони не охоплюють явище в цілому. В цьому і полягає їх основний недолік.

Спробуємо виокремити *основні групи характеристик політичних еліт* у динаміці їх трансформації. *Першу групу характеристик* можна вважати такою, яка охоплює показники рухливості, динаміки. Це насамперед механізм рекрутування. По горизонталі: замість радянського номенклатурного «кадрового резерву» сучасні еліти формують власний, щоб запобігти проникненню маргінальних верств. Замість професійної кар'єри (послідовне сходження службовою драбинкою) утверджується соціальна кар'єра (в процесі сходження щаблями драбинки неодноразово змінюється тип діяльності). До кадрового резервуару потрапляють «свої» безвідносно до рівня освіти, професійного досвіду чи моральних якостей. Фактично кадровим резервуаром стає клан – регіональний чи олігархо-залежний (в Україні – із «донецьких», «дніпропетровських», «вінницьких» або з «ахметовських», «коломойських», «пінчуковських» тощо. Причому рух відбувається з регіонів до центру. Внутрішньоелітні перестановки переважно хаотичні, детерміновані бажанням зберегти «своїх в обіймі». По вертикалі: невиразний рух – від тотального випадіння з обійми (на перших етапах незалежності пострадянських держав) до зниження питомої ваги аут-

сайдерів, закриття еліт для «варягів». Іноді це провокує формування нової, нетривалої в часі (через домінування тенденції до закритості) групи «контреліти» як каталізатора соціальних катаклізмів і конфліктів. Останні переважно закінчуються приходом до влади представників нереформованої «системи», яка швидко відроджується, наче ящурка після видалення хвоста.

Друга група характеристик – щодо структури та складу еліт. Елітні групи борються за контроль над ресурсами – фінансовими й політичними. Фактично відбудовується ієрархія фінансово-промислових груп, які перетворилися на олігархічні й утворюють своєрідний олігархічний моноліт влади. Наявність опозиції, навіть системної, не заважає монолітності. Остання характеризує діяльність парламентської більшості, коаліцій політичних партій при голосуванні за «потрібні» їй, а не суспільству, закони. Щодо складу елітних груп: після маргіналізації, удаваного скасування привілеїв та імунітетів влада відновлює характеристики номенклатурності (закриті клуби, «салони», «прикормлене» коло політичних і фінансових експертів та ЗМІ, корпоративних зібрань для підтвердження компліментарності та «вирішення питань»).

Третя група характеристик – щодо внутрішньоелітних стосунків та відносин між елітами та суспільством у цілому. Всередині еліт панують, як і раніше, волонтаристсько-ієрархізовані правила: жити «по поняттях», «хто вищий, той і пан», «я начальник – ти дурень». Причому це навіть не приховується за демократично-ліберальною фразеологією. В суспільстві створюється атмосфера удаваної відкритості (олігархічні ЗМІ перетворюють public relation» на ефективну систему маніпулювання суспільною свідомістю: вибір може бути лише із запропонованих кандидатів – тих самих «сильних», «справедливих», які почують кожного й захистять бідних) і гласності. Фактично утверджуються патрон-клієнтельні відносини. І це стосується принципів формування влади. В Україні партійний принцип остаточно запанував після прийняття виборчого законодавства, яке закріплює пропорційну систему виборів, навіть місцевих. Заплямована «мажоритарка» поступилася не менш брудній і корумпованій «пропорційці». Потрапити до влади в обхід партійних лещат вже не можна. Народовладдя перетворюється на фікцію, як і тридцять років тому. А трансформація нагадує годиння по колу. Еліти залишилися замкненими, корумпованими й

агресивними щодо будь-яких проявів «циркуляції» (за В. Парето, «лиси» й «леви» періодично змінюють один одного при владі [3]). Образно кажучи, трансформація сучасних еліт – це перетворення лисів та левів на одне монолітне ціле – вовків, які не звикли поступатися своєю владою.

Отже, пострадянські еліти за структурою, механізмами формування та характером функціонування, комунікації із суспільством не наблизилися до західних стандартів щодо життєздатної демократичної моделі. Адже в оновлених еліт відсутні такі ознаки: взаємодія еліт та суспільства без структурної залежності; легітимність і високий професійний статус, що не залежать від політичного режиму; висока горизонтальна й вертикальна мобільність, зумовлена вимогами суспільної трансформації; рівність перед законом і відповідальність перед громадянами.

Натомість спостерігаємо низку особливостей, характерних саме для пострадянських, неререформованих політико-правових систем, які детермінують характер і темпи трансформації політичних еліт. По-перше, відсутність реального верховенства права, єдиного правового простору за широко декларованих демократії та народоладдя, відсутність реального поділу влади та розподілу повноважень суб'єктів управління в центрі й на місцях. По-друге, елітні групи створені й діють як патрон-клієнтельні утворення. По-третє, перманентний процес формування й переформатування олігархату з корупційними схемами розподілу ресурсів і сфер впливу. По-четверте, процес легалізації (нормативно-правове закріплення нового статусу політичних інститутів, інституціоналізації еліт) доповнюється легітимізацією еліт (через вибори) як «нових» і «ефективних». За неререформованої в своїй основі політико-правової системи трансформація політичних еліт нагадує феномен керованого хаосу: до влади потрапляють начебто випадкові люди – активісти, популісти, «нові» обличчя, а насправді цією «кадровою лихоманкою» чітко керує олігархат, який свідомо «запускає» розрекламованих у «своїх» ЗМІ «правдорубів» і «волелюбів».

Отже, з точки зору раціонального пізнання і вибудовування чітких моделей трансформації політичних еліт, описані вище процеси не можуть розглядатися як такі, що вписуються в наперед визначену картину: нові, кращі, сучасні еліти приходять на зміну старим, неефективним, закостенілим. Тобто лінія не вибудовується як

пряма, знизу доверху, як невинний поступальний прогресивний рух від недосконалого до оптимально кращого.

Проте описані вище процеси можна розглядати як нелінійний рух – з відкатами назад, точками біфуркації, періодами хаотичного, непередбачуваного розвитку системи, тобто застосовувати різні варіації теорії систем [4], тим більше, що трансформація еліт є невід’ємною складовою трансформації і модернізації усєї політико-правової системи, передумовою і одночасно наслідком функціонування останньої. З цієї точки зору, неабиякий інтерес становить генетичний зв’язок даного стану системи з попередніми станами (зокрема, в радянський період). З огляду на це відновлення на новому рівні моноліту влади (особливо в Росії, середньоазійських країнах) можна розглядати не як реставрацію тоталітаризму і «соціальної справедливості» соціалістичного зразка в чистому вигляді, а як системну наступність і системну пам’ять політичних інститутів (одним з яких є лідерство). Нові еліти, що прийшли за зміну старим, генетично зберігають риси старої, позаяк не відбувся докорінний злам системи, люстраційні механізми не запрацювали, при владі й при власності залишилися мисливці за державним ресурсом, середній клас не сформувався, який є справжнім джерелом демократичної еліти, а громадянське суспільство не стільки зріле, скільки проактивне. Одним із дієвих чинників трансформації політичної еліти стали медіа з їх мобілізаційним потенціалом та маніпулятивним впливом на багатомільйонні маси. Проте якісних змін не сталося. Тому можна говорити про нові еліти як про пострадянські, легітимізовані демократичними процесами та гібридними посттоталітарними політичними режимами. Справжня трансформація (як зміна форми і змісту одночасно) відбудеться за умови виходу на політичну авансцену пасіонаріїв – патріотів, інтелектуалів, професіоналів, здатних взяти на себе відповідальність за перетворення в суспільстві, адекватних викликам часу і рішучих у злам старої системи та її фасадно-демократичних декорацій.

1. Пахарев А.Д. Политическое лидерство и лидеры на постсоветском пространстве: монография. Киев: Знание Украины, 2002. 324 с.; Рудич Ф.М. Много ли власти нужно власти? Украина в контексте трансформации политических систем в странах СНГ и Балтии, Центральной и Восточной Европы. Киев: Наукова думка, 2009. 302 с.; Добіжа В.В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: дис... канд. політ. наук.

Київ, 2009. 210 с.; Кармазіна М., Бевз Т., Горбатюк М., Зорич О. Регіональні політичні еліти в Україні: особливості формування, цінності та ідентичності (кінець 1991-2019 рр.): монографія. Київ: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с.

2. Крыштановская О.В. Трансформация старой номенклатуры в новую российскую элиту. *Общественные науки и современность*. 1995. № 1; Пино Д. Элиты в демократических обществах. *Вестник Московской школы политических исследований*. 1995. № 1; Афанасьев М. Н. Российские элиты развития: запрос на новый курс. Москва: Фонд «Либеральная миссия», 2009. 132 с.; Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Сидельникова. Москва: Прогресс-Традиция, 2007. 500 с.; Бест Г. Смена элит и процесс демократизации в Центральной и Восточной Европе. *Демократия. Власть. Элиты: Демократия vs элитократия*: сб. статей / под ред. Я. А. Пляйса. Москва: РОССПЭН, 2010. 215 с.; Фурман Д. Е. Становление партийной системы в постсоветской Литве. Москва: Кн. дом «Либроком», 2009. 200 с.; Хигли Д. Демократия и элиты // Русские чтения. Вып. 4. Москва: «Группа Эксперт», 2007. С. 64–85; Эдингер М. Политические элиты в посткоммунистических государствах: смена элит и связанные с нею вызовы. *Демократия. Власть. Элиты: Демократия vs элитократия*: сб. статей / под ред. Я. А. Пляйса. Москва: РОССПЭН, 2010. С. 13–29; Bozoki A. Theoretical Interpretations of Elite Change in East Central Europe. Elite configurations at the apex of power / Ed. by M. Dogan, M. Leiden: Brill, 2003. P. 215–223; Burton M., Gunther R., Higley J. Introduction: Elite Transformations and Democratic Regimes. *Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe* / Ed. by J. Higley, R. Gunther Cambridge: Cambridge University Press, 1992. P. 1–37; Janusauskiene D. The Post-Communist Democratization in Lithuania. *Elites, Parties and Youth Organizations 1988-2001*. Amsterdam: New York, 2011. 173 p.

3. Парето В. Компендиум по общей социологии. *Антология мировой политической мысли*. Москва, 1997. Т. 2. С. 59-67.

4. Бергаланфи Л. История и статус общей теории систем. Системные исследования. Ежегодник. 1973. Москва, 1973; Истон Д. Категории системного анализа политики. *Антология мировой политической мысли*. Москва, 1997. Т. 2. С. 630–642.

References

1. Pakharev A.D. Polityticheskoe liderstvo i lidery na postsovetском prostranstve: monohrafyia. Kyev: Znanye Ukraine, 2002. 324 s.; Rudych F.M. Mnogo li vlasti nuzhno vlasti? Ukrayna v kontekste transformatsyy politicheskyykh system v stranakh SNH y Baltyy, Tsentralnoi i Vostochnoi Evropy. Kyev: Naukova dumka, 2009. 302 s.; Dobizha V.V. Formuvannia politychnoi kultury suchasnoi vladnoi elity v Ukraini: dys... kand. polit. nauk. Kyiv, 2009. 210 s.; Karmazina M., Bevez T., Horbatiuk M., Zorych O. Rehionalni politychni elity v Ukraini: osoblyvosti formuvannia, tsinnosti ta identychnosti

(kinets 1991-2019 rr.); monohrafiia. Kyiv: In-t politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2020. 264 s. 2. Kryshchanovskaia O.V. Transformatsiia staroi nomenklatury v novuiu rossyiskuiu elitu. *Obshchestvennye nauky i sovremennost*. 1995. № 1; Pyno D. Elity v demokraticeskikh obshchestvakh. *Vestnyk Moskovskoi shkoly politycheskykh issledovaniy*. 1995. № 1; Afanasev M. N. Rosyiskye elity razvytiya: zapros na novyi kurs. Moskva: Fond «Lyberalnaia myssia», 2009. 132 s.; Bek U. Vlast i ee opponenty v epokhu hlobalizma. Novaia vsemyrno-polytycheskaia ekonomyia / per. s nem. A. B. Hryhoreva, V. D. Sydelnykova. Moskva: Prohress-Tradytzia, 2007. 500 s.; Best H. Smena elit i protsess demokratyzatsyy v Tsentralnoi i Vostochnoi Evrope. *Demokratyia. Vlast. Elity: Demokratyia vs elitokratyia*: sb. statei / pod red. Ya. A. Pliaisa. Moskva: ROSSPEN, 2010. 215 s.; Furman D. E. Stanovlenye partyinoi systemy v postsovetsskoi Litve. Moskva: Kn. dom «Lybrokom», 2009. 200 c.; Khyhly D. Demokratyia i elity. *Russkye chteniya. Vybr. 4*. Moskva: «Hruppa Ekspert», 2007. S. 64-85; Edynher M. Polytycheskie elity v postkommunistycheskykh hosudarstvakh: smena elit y svyazannye s neiu vyzovy. *Demokratyia. Vlast. Elity: Demokratyia vs elitokratyia*: sb. statei / pod red. Ya. A. Pliaisa. Moskva: ROSSPEN, 2010. S. 13–29; Bozoki A. Theoretical Interpretations of Elite Change in East Central Europe. *Elite configurations at the apex of power* / Ed. by M. Dogan, M. Leiden: Brill, 2003. P. 215–223; Burton M., Gunther R., Higley J. Introduction: Elite Transformations and Democratic Regimes. *Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe* / Ed. by J. Higley, R. Gunther Cambridge: Cambridge University Press, 1992. P. 1–37; Janusauskiene D. The Post-Communist Democratization in Lithuania. *Elites, Parties and Youth Organizations 1988-2001*. Amsterdam: New York, 2011. 173 p. 3. Pareto V. *Kompendyum po obshchei sotsyolohyy. Antolohyia myrovoi politicheskoi mysl*. Moskva, 1997. T. 2. S. 59-67; 4. Bertalanfy L. *Istoriya y status obshchei teorii system. Systemnye issledovaniya. Ezhehodnyk*. 1973. Moskva, 1973; Yston D. *Katehorii systemnoho analiza polityky. Antolohyia myrovoi politicheskoi mysl*. Moskva, 1997. T. 2. S. 630–642.

Drobotun Dmytro. Transformation of Political Elites: Factors, Models, Characteristics

Different models of the transformation of political elites in post-Soviet countries are analyzed – change of flows; political capitalism; revolt of economic elites, or awakening of regional elites; the role of counter-elites. Their general provisions, cognitive possibilities and main drawbacks are shown. The main groups of characteristics of political elites in the dynamics of their transformation are highlighted: mechanism of recruitment; structure and composition of elites; intra-elite relations and relations between elites and society as a whole. It is proved that post-Soviet elites in terms of structure, mechanisms of formation and the nature of functioning, and communication with society have not come close to Western standards for a viable democratic model.

Renewed elites lack the following features: interaction between elites and society without structural dependence; legitimacy and high professional status, independent of the political regime; high horizontal and vertical mobility, determined by the requirements of social transformation; equality before the law and responsibility before citizens.

Features of post-Soviet, unreformed political and legal systems that determine the nature and pace of transformation of political elites are: first, the absence of real rule of law, a unified legal space with widely declared democracies and liberties, the absence of real separation of powers and distribution of powers of subjects of administration in the center and periphery; second, elite groups are created and act as patron-client entities; third, the permanent process of formation and reformatting of power players with corruption schemes of resources redistribution; fourth, the process of legalization (legalization of the new status of political institutions and institutionalization of the elites) is supplemented by the legitimization of the elites (through elections) as «new» and «effective». An unreformed political and legal system, the transformation of political elites resembles the phenomenon of controlled chaos. Consequently, from the point of view of rational cognition and the construction of clear models for the transformation of political elites, the processes described above cannot be seen as fitting into a predetermined picture: new, better, modern elites are replacing the old, inefficient, hardened ones. That is, the line is not drawn as a straight line, from the bottom up, as a relentless progressive movement from the imperfect to the optimally better. However, the processes described above can be considered as a nonlinear motion – with kickbacks, bifurcation points, periods of chaotic, unpredictable development of the system, ie to apply different variations of systems theory.

Key words: elite, transformation, democracy, capitalism, political party, oligarchy.